

Admir ADROVIĆ*, adrovic.adi@gmail.com

ERGIRILI AHMED HILMI EFENDI I NJEGOVA
HRONIKA OSMANSKO-CRNOGORSKIH RATOVA
1851–1863. GODINE

ABSTRACT: *This article introduces and analyzes for the first time the Ottoman manuscript chronicle authored by Ergirili Ahmed Hilmi Efendi, entitled Tarihçe-i Muharebât-ı Osmaniye ve Karadağîyye 1268–1279. The chronicle covers the Ottoman-Montenegrin conflicts between 1851 and 1863 and reflects the imperial perspective on military campaigns, local resistance, and border governance. Written by an Ottoman military scribe and participant in the events, the text combines elements of administrative reporting, eyewitness testimony, and ideological narrative. The manuscript contains rich descriptions of Montenegrin society, legal customs, military practices, and religious symbolism. This paper presents selected fragments in Ottoman Turkish and modern translation, offering a thematic and textual analysis. The chronicle is interpreted as a historical source and a narrative device, reflecting the Ottoman state's attempts to document, rationalize, and legitimize its authority in a volatile border region. The study contributes to a deeper understanding of Ottoman frontier policy and the cultural construction of "the Other" in the 19th century.*

KEYWORDS: *Ergirili Ahmed Hilmi Efendi; Ottoman Empire; Montenegro; Ottoman-Montenegrin wars; 19th century; Ottoman chronicles; borderlands; military administration*

UVOD

U savremenoj osmanističkoj i balkanskoj historiografiji, izvori koji pružaju neposredan uvid u osmansku percepciju pograničnih sukoba s crnogorskim plemenima sredinom XIX vijeka su rijetkost. Jedan od izuzetaka je

* Autor je magistar istorije, osmanista.

rukopis Ergirili Ahmed Hilmi efendije – hroničara, činovnika i očevica – čije se djelo u ovom radu po prvi put analizira sistematski i tematski, s naglaskom na njegov narativni, ideološki i kulturološki sloj. Iako je rukopis ranije bio poznat stručnoj javnosti kroz neobjavljeni master rad Kamila Çayıra (2014)¹, njegova sadržina dosad nije bila predmet detaljne interpretacije. Ahmed Hilmijeva hronika, naslovljena u rukopisnoj verziji kao *Tarihçe-i Muharebat-ı Osmaniye ve Karadağiyye 1268–1279*, svjedoči o višegodišnjim sukobima osmanske vojske i crnogorskih trupa i ustanika, odražavajući vojni, administrativni, ali i kulturni pogled na jedan od najozbiljnijih izazova s kojim se Osmansko carstvo suočavalo na zapadnim granicama.

Djelo je sačuvano u dva rukopisna primjerka – jedan u Pakalinovoj zbirci u biblioteci Atıf Efendi u Istanbulu, a drugi u Biblioteci rijetkih zapisa Univerziteta u Istanbulu – i predstavlja vrijedan, dosad potpuno zanemaren izvor za proučavanje odnosa Osmanskog carstva i Crne Gore u periodu 1851–1863. godine. Tokom tog vremenskog okvira smjenjuju se periodi otvorenog rata i periodi zatišja, a dinamičan narativ Ahmed Hilmijevog rukopisa oslikava niz bitaka, vojnih pohoda, administrativnih reakcija i kulturno-ideoloških opservacija.

Cilj ovog rada je višestruk: predstaviti i kontekstualizovati Ahmed Hilmijev izvještaj kao istorijski izvor; ukazati na njegovu strukturu, stil i dokumentarnu vrijednost, te putem odabranih citata – koji se donose u osmansko-turskom originalu i u savremenom prevodu – analizirati tematske, narativne i ideološke poruke koje djelo nosi. Osim što ima istorijsko-analitički značaj, rad doprinosi i valorizaciji jednog specifičnog oblika osmanske proze XIX vijeka, koja kombinuje narativni književni izraz i formalno-administrativni stil tadašnje osmanske birokratije.

Autor i okolnosti nastanka djela

Ergirili Ahmed Hilmi ostaje gotovo potpuno nepoznat izvan vlastitog rukopisa. Arhivska i biografska literatura – uključujući i standardne osmanske biografske leksikone poput *Sicill-i Osmânî*² – ne pruža nikakve podatke

¹ Rukopis Ergirili Ahmed Hilmi je prvi je javnosti predstavio Kamil Çayır u svom neobjavljenom master radu *Karadağ Meselesi (1851–1863)* iz 2014. godine. U ovom radu je djelimično korišćen njegov transkript, ali s obzirom na brojne netačnosti i konfuzije vezane za balkansku toponimiju – posebno u dijelu koji se odnosi na prostor današnje Crne Gore – urađena je nova analiza i transkripcija relevantnih odlomaka iz originalnog osmansko-turskog teksta. K. Çayır, *Karadağ meselesi (1851–1863)*, neobjavljena master teza, Istanbul, 2014.

² *Sicill-i Osmânî* je najznačajnije biografsko djelo o osmanskim državnim službenicima, koje je napisao Mehmed Süreyya Bey (1839–1909), osmanski činovnik i istoričar. Sadrži biografije preko 5000 osmanskih velikodostojnika: vezira, paša, učenjaka, pisara, kadija, vojnih i dvorskih službenika, kao i informacije o porijeklu, obrazovanju, funkcijama

o njegovom porijeklu, obrazovanju niti kasnijem životu. Ipak, sam tekst izvještaja sadrži dragocjene autoreferencijalne informacije: autor se potpisuje kao *abd-i fakîr-i pür-taksîr Ergirili Ahmed Hilmi ibn-i Resul*³ (ponizni i grešni sluga Ahmed Hilmi iz Ergirija, sin Resulov), što ukazuje na njegovo porijeklo iz Ergirija (osmanski naziv za Đirokastru u današnjoj Albaniji) i na ime njegovog oca – Resul.

Ahmed Hilmi je služio u osmanskoj vojsci ne kao obični pisar, već kao osoba zadužena za *umûr-ı mühimme-i tahrîriye*, odnosno za vođenje važnih pisanih poslova vezanih za vojne operacije. U jednom dijelu hronike navodi da je, po naređenju nadređenih, ostavljen u tvrđavi Krstac⁴ kao zastupnik komandanta (*kumandan vekîli*), što potvrđuje njegov autoritet i povjerenje koje mu je ukazano.

Iako djelo govori o osmansko-crnogorskim sukobima između 1268. i 1279. hidžretske godine (1851–1863), precizan datum njegovog nastanka nije zabilježen. Međutim, analiza uvodnog dijela rukopisa otkriva da je riječ o retrospektivno sastavljenom izvještaju, a ne o dnevničkim zapisima. Autor izričito navodi da su njegovi opisi rezultat neposrednog prisustva na bojištima i korišćenja zvanične dokumentacije:

*...min-gayri liyâkatin Karadağ cihetinde olan ordu-yı hümayûnun umûr-ı mühimme-i tahrîriyesine me'mûr olarak muhârebâtın ekserîsinde bi'z-zât hazır bulunduğum gibi re'yü'l-'ayn görülemeyen muhârebât ve sâire vukû'ât dahî hasbe'l-me'mûriye evrâk-ı resmiyesi kâffeten elden geçip tamamıyla tahsîl-i vukûf ve tekmîl ma'lûmât edildüğinden menba'ı akl u hikmet ve mesned-ârâ-yı sipehdâr ve sadâret-i Fuad Paşa-yı mekârim-hâslet tarafından icrâ buyurulan teşvîkâtın netâyic-i hayriyesi vâkı'â devlet ve millete büyük bir hizmet demek olduğu cezm-kerde-i abd-i sadâkat-sîret olması üzerine mürûr-ı a'sâr ve edvâr ile nesyen mensiyyen hükmünde kalması menâfi'-i hamîyyet olan iş bu muhârebât ve vukû'âtın tâk-ı nîsyândan tahlîsi hususu dûş-i himmet ve musâdakata tahmîl ve inan-hâme-i fakîranemi müddet-i mezkûre zarfında Karadağ ve nevâhi-i atiyü'z-zikr içlerinde cîlve-nümâ-yı âyine-i husûl olan muhârebâtın cem'-i telfikine tahvîl eyledim.*⁵

koje su obavljali, mjestima službe, datumu smrti i porodičnim vezama. Djelo je napisano na osmanskom turskom jeziku, u više tomova (najčešće se koristi izdanje od 4 toma iz 1890-ih i kasnije reprint izdanje iz 1996. u Istanbulu). Vidi: M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, prir. Nuri Akbayan, 4 toma, İstanbul, 1996.

³ Ergirili Ahmed Hilmi Efendi, *Tarihçe-i Muharebat-ı Osmaniye ve Karadağıyye 1268–1279*, 2.

⁴ Krstac je danas naseljeno mjesto i sjedište mjesne zajednice Golija u opštini Nikšić. Iznad Krsca postoji uzvišenje gdje su Turci Zvizdići, nekadašnji gospodari, imali topničku utvrdu ili izvidnicu, takozvanu tablju, po kojoj se sada uzvišenje i naziva. U hronici Ahmed Hilmi Krstac pominje kao palanku.

⁵ Ergirili, 2.

„Iako nisam imao ličnih zasluga, postavljen sam za pisara zaduženog za važne poslove carske vojske u oblasti Crne Gore, te sam lično prisustvovao većini borbi. Događaje koje nisam mogao vidjeti sopstvenim očima, detaljno sam proučio kroz zvanična dokumenta i na taj način stekao potpuno razumijevanje svih okolnosti. Blagotvorni rezultati podsticaja koje je, s plemenitim osobinama, sprovodio Fuad-paša – oslonac mudrosti i stub vojne i vezirske časti – predstavljali su istinsku službu državi i narodu. Kao odani sluga, bio sam čvrsto uvjeren da ratovi i događaji od takvog značaja ne smiju, s prolaskom vremena i epoha, biti prepušteni zaboravu. Zbog toga sam, vođen osjećajem dužnosti i odanosti, preuzeo na sebe zadatak da ih sačuvam od zaborava. Tako sam ovu moju poniznu poslanicu, tokom pomenutog perioda, pretvorio u jedinstven prikaz bojeva koji su se odigrali u Crnoj Gori i susjednim oblastima – bojeva koji se kao slika zbilje ogledaju u istini onoga što se dogodilo.“

Zanimljivo je i njegovo viđenje političkog stanja u Crnoj Gori nakon rata. Komentarišući vladavinu knjaza Nikole Petrovića, navodi:

*Gerek müteveffâ Danilo ve gerek şimdiki Nikola dâ'ıye-i istiklâl ve hırs-ı câh u ikbâl gâ'ilesiyle iştigâl ederek tarîk-i terbiye ve temeddünü bi'l-küllîye ihmâl eylemiş olmalarıyla II. Petro'nun getirdiği kitaplar el yevm tâk-ı nisyânda metrûk ve basmahâne ve mektepler mesdûd bulunmuşdur.*⁶

„I pokojni Danilo i sadašnji Nikola, zaokupljeni težnjom ka nezavisnosti i pohlepom za položajem i slavom, potpuno su zanemarili put odgoja i civilizacije, pa su knjige koje je donio Petar II danas prepuštene zaboravu, a štamparije i škole su zatvorene.“

Ova izjava svjedoči da je djelo nastalo najranije nakon 1863. godine, a najvjerovatnije tokom šezdesetih godina XIX vijeka, kada je Fuad-paša⁷ obavljao ključne državne funkcije, a Crna Gora već bila pod vlašću knjaza Nikole.

Sam povod za pisanje hronike opisan je u više navrata u tekstu. Autor eksplicitno navodi da je zadatak nastao kao rezultat službenog naređenja državnog vrha, koje je Velika porta prenijela vrhovnoj komandi:

...kâffe-i harekât-ı harbiyenin zabt u tahrîr ve tâb u temsiliyle birer nüshasının ale'l-'umûm umerâ ve zâbitân-ı askeriyeve tevzî' ve i'tâsı

⁶ Isto.

⁷ Mehmed Fuad-paša (1814–1869) bio je osmanski državnik, diplomata i više puta veliki vezir tokom Tanzimatskog perioda. Obrazovan u Evropi, govorio je više jezika i zauzimao visoke pozicije u državnoj upravi, uključujući Ministarstvo vanjskih poslova. Fuad-paša je bio jedan od ključnih nosilaca osmanskih reformi sredinom 19. vijeka, posebno poznat po racionalističkom pristupu upravi i diplomatiji. Njegova politika bila je usmjerena ka modernizaciji državnog aparata, centralizaciji vlasti i poboljšanju odnosa s evropskim silama. S. J. Shaw – E. K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. II, Cambridge, 1977, 89–91.

*zımında Dersa'âdete tesyîri hususu müte'allik ve şeref-sudûr buyrulan emr u fermân-ı isâbet-nişân-ı cenâb-ı şehinşâhî iktizâ-yı celîlinden idüğü makâm-ı âli-i sadâret-i uz mâdan cânib-i serdâr-ı ekremîye gelen bir kît'a telgrafnâmede irâde ve iş'âr buyrulmakla*⁸

„S ciljem da se sve vojne operacije zabilježe, opišu, predstave i u vidu izvještaja sažmu, te da se po jedan primjerak podijeli i uruči svim vojnim komandantima (ümerâ) i oficirima (zâbitân), a jedan primjerak uputi Prijestonici (Dersaâdet), u skladu sa uzvišenim zahtjevom i časno izdatom naredbom Njegovog Carskog Veličanstva, u jednoj depeši (telegrafu) koja je iz uzvišenog položaja Velikog vezira (makâm-ı âlî-i sadâret-i uz mâ) upućena Serdar-ı Ekremu (vrhovnom komandantu), izražena je i saopštena carska volja.“

Autor, ipak, ne ostaje isključivo u okvirima službenog narativa, već tekstu dodaje i lični ton, izražavajući osjećaj patriotske dužnosti i lične bliskosti sa Fuad-pašom, koji ga je, kako navodi, direktno ohrabrio da napiše hroniku. U tom kontekstu navodi:

*Fuad Paşa-yı mekârim-haslet tarafından icrâ buyrulan teşvîkâtın netâyic-i hayriyesi vâki'â devlet ve millete büyük bir hizmet demek olduğu cezm-kerde-i abd-i sadâkat-sîret olması üzerine mürûr-ı a'sâr ve edvâr ile nesyen mensiyyen hükmünde kalması menâfi'-i hamîyyet olan iş bu muhârebât ve vukû'âtın tâk-ı nisyândan tahlîsi hususu revş-i himmet ve musâdakata tahmîl ve inan-hâme-i fakîranemi müddet-i mezkûre zarfında Karadağ ve nevâhi-i atiyü'z-zikr içlerinde cîve-nümâ-yı âyine-i husûl olan muhârebâtın cem'-i telfikine tahvîl eyledim.*⁹

„Budući da su blagotvorni rezultati podsticaja koje je, s osobitom plemenitošću, sprovodio Fuad-paša predstavljali veliku službu državi i narodu, a kako sam, kao odani sluga, bio čvrsto uvjeren da ratovi i događaji od tako velikog značaja ne smiju biti prepušteni zaboravu, posebno s protokolom vremena i epoha – preuzeo sam na sebe dužnost da ih otrgnem od zaborava. Vođen osjećajem odanosti i odgovornosti, pretvorio sam ovu moju poniznu poslanicu u objedinjeni zapis svih ratova koji su se, tokom pomenutog perioda, odigrali u Crnoj Gori i drugim spomenutim oblastima, kao vjeran odraz zbilje u ogledalu stvarnosti.“

Značaj djela, prema autoru, nije samo dokumentarni, već i didaktički. Trebalo je da hronika posluži budućim čitaocima kao pouka o naravi crnogorskog stanovništva i opravdanju vojne intervencije:

Teb'a-i Devlet-i 'aliyye'den Karadağlular ile hemmeşreb ve mezheb olan ahâlî-i bâgiyenin ahvâline ve merkûmların tenkîl ve terbiyeleri için taraf-ı zî-şeref-i saltanat-ı seniyyeden sevk olunan asâkirinin vukû'bulan

⁸ Isto, 2.

⁹ Isto.

*harekâtına dâir olmasıyla Karadağ'ın mevki 'iyle ahâlîsinin âdât-ı vahşiyâne-lerini mukaddime olmak üzere derc kılınmıştır.*¹⁰

„Budući da se ovaj izvještaj odnosi na stanje preostalog stanovništva koje je, po vjeri i običajima, blisko Crnogorcima, kao i na vojne operacije koje su, u svrhu njihovog kažnjavanja i prevaspitavanja, bile pokrenute po naređenju Uzvišene carske vlasti, kao uvod je u njega uključen opis geografskog položaja Crne Gore i divljačkih običaja njenog stanovništva.“

Na taj način, Ahmed Hilmi kombinuje ulogu vojnog hroničara, službenog izvjestioca i ideološkog komentatora, stvarajući složeno djelo koje spaja lično iskustvo, administrativnu dužnost i političku interpretaciju sukoba.

Materijalne i jezičke odlike rukopisa

Rukopis „Tarihçe-i Muharebat-ı Osmaniye ve Karadağiyye 1268–1279“ sačuvan je u dvije različite verzije, koje se međusobno razlikuju kako po fizičkoj obradi, tako i po stepenu jezičke i stilske obrade. Prva verzija, koja se nalazi u Zbirci Mehmeda Zekija Pakalina u biblioteci Atif Efendi¹¹ (signatura: 34MZP112), zapravo je autorska radna skica (müsvedde). Ova verzija ima ukupno 38 listova, neujednačen broj redova po stranici (između 24 i 28), te brojne bilješke, precrtavanja i marginalne dodatke. Tekst je pisan rik'a pismom, isključivo crnim mastilom, na žutom papiru, a povež rukopisa je znatno oštećen. Posebno je uočljivo da od 36. lista nadalje postoje mehanička oštećenja koja otežavaju čitanje pojedinih djelova teksta. Autorske intervencije u vidu prepravki i dopisa, kao i odsustvo poglavlja i naslova, dodatno potvrđuju radni karakter ove verzije.

Druga verzija, po svemu sudeći nastala kao konačni prepis (tebyîz), čuva se u Biblioteci rijetkih zapisa Univerziteta u Istanbulu¹² (signatura:

¹⁰ *Isto.*

¹¹ Atif Efendi biblioteka (Atif Efendi Kütüphanesi) nalazi se u Istanbulu. Riječ je o biblioteci sa zasebnom zgradom koju je 1741. godine dao sagraditi Atif Mustafa Efendi, koji je bio bašdefterdar (glavni rizničar) i divanski pjesnik. To je druga biblioteka u Osmanskom carstvu koja je imala posebnu, samostalnu zgradu. Prva takva bila je Köprülü biblioteka, koju je 1678. godine osnovao Köprülü Fazıl Ahmed-paša. Zbirka biblioteke obuhvata oko 3.000 rukopisa, kao i oko 30.000 štampanih djela, kako starih tako i novijih izdanja. Najznačajniju donaciju čini kolekcija Mehmeda Zekija Pakalina. Svi rukopisi iz fonda biblioteke su digitalizovani. I.E. Erunsal, „Âtif Efendi Kutuphanesi“, TDV İslâm Ansiklopedisi, tom 4, Istanbul, 1991, 60-61.

¹² U Biblioteci rijetkih zapisa Univerziteta Istanbul (İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi) nalazi se ukupno 18.606 rukopisnih djela, među kojima je 9.943 na turskom, 6.967 na arapskom, 1.618 na persijskom, te 81 rukopis na drugim jezicima (njemačkom, francuskom, engleskom, italijanskom, ruskom, grčkom, jermenskom i albanskom). Osim toga, fond sadrži 25.375 osmanskih štampanih knjiga, 693 štampana albuma, 911 albuma, 1.350 karata, 212

10071) i obuhvata ukupno 113 listova. Tekst je ispisan uredno i konzistentno, crnim mastilom na bijelom papiru, s manje redova po stranici (uglavnom između 20 i 25). U ovoj verziji gotovo da nema pravopisnih grešaka, a ne sadrži ni marginalne komentare, prepravke, niti dodatne bilješke, osim jednog izuzetka. Jezička struktura je ujednačena, a stil znatno dotjeraniji, što potvrđuje da se radi o verziji namijenjenoj za arhivsku ili zvaničnu upotrebu. Razlika u obimu od 75 listova u odnosu na Pakalinovu kopiju dodatno potvrđuje potpunost i finalnost ove verzije.

Kompozicija djela, jezik i stil, na visokom su nivou. Iako u müsvedde verziji ima formulacionih nesigurnosti i povremenih odstupanja u izrazu, one su u tebyíz verziji potpuno uklonjene. Autor se izražava savremenim administrativno-narativnim stilom osmanske proze XIX vijeka, koji kombinuje službeni i literarni diskurs. Jezik je obogaćen arapskim izrazima, poslovicama i hadisima, čime se pripovijedanje uzdiže na nivo retorički snažnog i ideološki motivisanog narativa. Takva kombinacija funkcionalnog i estetskog izraza čini djelo istovremeno relevantnim kao izvor vojne i administrativne dokumentacije, ali i kao književno svjedočanstvo o jednom od ključnih poglavlja osmansko-crnogorskih odnosa.

Struktura i sadržaj izvještaja

Djelo Ergirili Ahmed Hilmi Efendije, poznato pod rukopisnim naslovom *Tarihçe-i Muharebat-ı Osmaniye ve Karadağiyye 1268–1279*, izuzetno je slojevit narativ, nastao kao spoj službenog vojnog izvještaja, ličnog dnevnika i moralističke hronike. Rukopis obuhvata vremenski raspon od 1851. do 1863. godine i, tematski, političke, vojne i društvene odnose na osmansko-crnogorskoj granici. Znatno nadilazeći puko izlaganje vojnih operacija, Hilmijev tekst otvara uvid u osmansku percepciju Crne Gore i njenih stanovnika, čije običaje, ponašanje i mentalitet opisuje s mješavinom fascinacije, kulturne distance i implicitne kritike.

Djelo počinje uvodom u kom autor, pozivajući se na naredbu vrhovne vojne komande i lično ohrabrenje velikog vezira Fuad-paše, obrazlaže motivaciju da se događaji zabilježe radi očuvanja od zaborava. Nakon tog programskog uvoda slijedi opširan deskriptivni dio koji se bavi geografskim, demografskim i kulturnim karakteristikama Crne Gore. Crnogorski krajolik prikazan je kao nepristupačan, surov i kamenit, dok su njegovi stanovnici predstavljeni kao ratnički narod, vezan za starinske običaje, samoniklu vladavinu i ritualnu simboliku krvi i oružja.

muzičkih notnih zapisa, 554 novine, 345 časopisa, 28 hatova i levhi, kao i 4.300 knjiga sa latiničnim pismom koje se svrstavaju u evropske rijetke knjige. Vidi: <https://muzeyum.istanbul.edu.tr/tr/content/koleksiyonlar/nadir-eserler-kutuphanesi-koleksiyonu> (jun 2025).

Jedan od upečatljivijih pasaža iz tog dijela odnosi se na običaj odsijecanja glava neprijateljima i njihovo izlaganje na javnim mjestima, o čemu autor piše:

*Karadağlular, ale'l- 'umûm oldukça cesûr iseler de hîn-i muhârebede şîme-i insâniyetin mâverâsında harekât-ı gaddârâne irtikâb ederler ve esîr tuttukları adamlara emân vermeyerek der- 'akeb başı kesip almayı büyük şeref ve iftihâr addederler.*¹³

„Crnogorci su, uopšteno, veoma hrabri, ali u toku boja prelaze granice ljudskosti čineći surova djela – zarobljenicima ne daju poštedu, već im odmah odsijecaju glave, što smatraju velikom čašću i slavom. ”

Autor ne ostaje na opisu pojedinačnog incidenta, već ovu praksu predstavlja kao duboko ukorijenjeni simbolički čin, dio jednog kulturnog koda koji se protivi osmanskome konceptu vojne časti. Iz prikaza takvih običaja izvire i latentna misija djela – da dokumentuje i moralno valorizuje napore Osmanskog carstva da disciplinuje, a zapravo potčini, „neposlušne“ krajeve.

Glavni dio rukopisa čine iscrpni izvještaji o vojnim operacijama. Hronološki organizovane naracije prate pohode osmanskih komandanata poput Derviš-paše, Husejin Dâim-paše i Omer-paše u različitim krajevima današnje Crne Gore: Banjani, Grahovo, Piva, Drobnjaci, Piperi, Vasojevići i dr. Autor opisuje kako su se osmanske trupe kretale, gdje su nailazile na zasjede, kakve su logističke poteškoće pratile borbene formacije, te koje su taktičke mjere preduzimane. Poseban prostor posvećen je i reakcijama stanovništva, kako muslimanskog tako i hrišćanskog, uključujući prelaze iz lojalnosti u otpor, potpisivanje obavezujućih „seneda“¹⁴, kao i njihovo naknadno kršenje.

Hilmi takođe piše o političkoj i vjerskoj organizaciji Crne Gore, knjažu, odnosno vladici Danilu, kako ga on oslovljava, Senatu, sudskom sistemu i običajnom pravu. Iako se primjećuje autorova sklonost da osporava legitimnost crnogorske samouprave, tekst često, gotovo nehotično, registruje nivo funkcionalnosti te prakse – naročito u slučajevima kažnjavanja lopova ili rješavanja lokalnih sporova.

U završnim djelovima izvještaja, pored vojne retrospektive, prisutan je i ton razočaranja u pojedine osmanske komandante, posebno u pogledu lošeg rukovođenja i sujeverja. Opisuju se slučajevi prizivanja vračara, bacanja

¹³ Ergirili, 5.

¹⁴ Riječ *sened*, koja u rječnicima znači „oslonac, nešto na što se može osloniti, dokaz“, kao pravni termin označava pismeni dokument koji potvrđuje određeni pravni posao ili događaj, koji je potpisan od strane ugovornih strana ili od strane osobe protiv koje može poslužiti kao dokaz, a kod nekih vrsta i ovjeren od strane zvaničnog organa. U osmanskome periodu, dokument kojim se bilježi šerijatska presuda koju je donio sud i pravni zapisi koji se odnose na sve vrste sudskih slučajeva koje je razmatrao kadija, a koji su zapisani u posebnim odjeljcima, zajednički su se nazivali „šerijatske isprave“ (*senedât-ı şer'îyye*). Vidi: Mehmet Boynukalin, „Senet“, TDV İslâm Ansiklopedisi, tom 36, Istanbul, 2009, 518-519.

pasulja i proricanja pomoću kostiju kako bi se predvidio ishod boja, što Hilmi prikazuje sa dozom ironije i podsmijeha. Ove epizode dodatno obogaćuju tekst i pružaju uvid u svakodnevicu vojne uprave na pograničnom prostoru. Zaključno, djelo Ergirili Ahmed Hilmi odlikuje se složenom strukturom i višedimenzionalnim sadržajem: ono svjedoči o pogledima imperijalne birokratije na crnogorsku periferiju u vremenu političke nestabilnosti i teritorijalnog povlačenja. Upravo ta perspektiva čini ovu hroniku dragocjenim izvorom za razumijevanje osmansko-crnogorskih odnosa u 19. vijeku.

Izvjestaj kao istorijski izvor

Rukopis Ergirili Ahmed Hilmi Efendije ne može se razumjeti isključivo kao narativ o ratnim pohodima – njegova vrijednost je u njegovoj složenoj prirodi: on je istovremeno administrativni izvještaj, ideološki tekst i lično svjedočanstvo. Ta trostruka funkcija daje ovom djelu karakter istorijskog izvora, koji nije pisan za savremenike radi popularne upotrebe, već za zvaničnu arhivu Osmanskog carstva.

Za razliku od klasičnih putopisa i memoara, Hilmi jev tekst ne teži introspektivnosti, već sistematizaciji. Njegov cilj nije literarna obrada doživljenog, već arhivska reprodukcija događaja na način koji se uklapa u diskurs imperijalne legitimacije. Upravo zbog toga, autor koristi formalni birokratski stil, redovno navodeći imena paša, tačne datume, mjesta i administrativne izraze, čime se tekst približava obrascima zvaničnih *tezkira* i vojnih sinopsisa. U tom smislu, izvještaj ne samo da pruža hronologiju sukoba, već i prenosi način na koji je centralna vlast percipirala pogranične sukobe s Crnogorcima: kao čin stalnog disciplinovanja neposlušnih prostora, čije se stanovništvo prikazuje kao vječiti remetilački faktor. Istovremeno, tekst dokumentuje teškoće osmanske vojske da uspostavi trajniju kontrolu, pa iz toga proizilazi narativ u kojem se svaka pobjeda mora moralno i simbolički nadograditi.

Značajno je to što Hilmi, iako djeluje u ime države, povremeno istupa iz uloge lojalnog činovnika i daje zapažanja koja svjedoče o njegovom ličnom iskustvu. Njegov autoritet ne proizilazi samo iz zvanične funkcije, već i iz toga što je bio tamo – na bojištima, smješten u pograničnim kasabama, svjedok svakodnevice vojnog života. Time se u tekstu stvara glas koji balansira između institucionalnog i ličnog.

Znakovit primjer takve opservacije jeste autorov opis mobilizacije crnogorske vojske, koji sažima zatečenost pred neposrednom, gotovo instinktivnom organizovanošću suparničkog društva:

Vladika bir tarafa asker sevk eylemek murâd ettikde küllî tedârikâta teşebbüs etmek ve evâmîrnâme istâr ile cem ‘-i asker etmek ve askerînin ma ‘âş ve mesârifâtını düşûnmek gibi tekellûfâta muhtâc olmayub öyle bir şeye karar

*verdiğini ahâlî-i kurâ iştidikleri anda herkes esliha ve cebhane ve yiyeceğini alarak emr olunan mahalle giderler. Maaşları tüfenk ve bıçaklarının ucuna muhavveldir.*¹⁵

„Kada Vladika želi da pošalje vojsku na neku stranu, ne mora da pokreće obimne pripreme, izdaje naređenja ili razmišlja o platama i troškovima. Dovoljno je da narod u selima čuje da je takva odluka donijeta, pa svi odmah uzmu oružje, municiju i hranu i krenu prema određenom mjestu. Njihova plata je na vrhu njihovih pušaka i noževa.“

Ovaj citat potvrđuje kako autor, uprkos zvaničnom osmanskome diskursu, pokazuje određeno poštovanje prema društvenoj koheziji i vojnoj spremnosti crnogorske zajednice. Iako je narativno postavljen kao protivnik, crnogorski sistem se u Hilmijevom prikazu pojavljuje kao ravnopravan u snazi, ako ne i nadmoćan u jednostavnosti odlučivanja.

U konačnici, ovaj izvještaj treba čitati kao artefakt jednog prelaznog vremena: trenutka kada Osmansko carstvo pokušava dokumentovati svoj pad kroz formu samouvjerene naracije. Upravo u tom paradoksu – između narativa o pobjedi i realnosti povlačenja – leži najveća istoriografska vrijednost djela Ergirili Ahmed Hilmi efendije.

Prikaz granice i neposlušnih plemena u Hilmijevoj hronici

Jedan od temeljnih motiva koji prožima rukopis Ergirili Ahmed Hilmi efendije jeste slika osmanske granice – ne samo kao geografskog pojma, već kao linije civilizacijskog, administrativnog i kulturnog razgraničenja. Granica između Osmanskog carstva i Crne Gore prikazana je kao prostor stalne nestabilnosti, izložen čestim upadima, izdajama, savezima i oružanim sukobima, ali i kao pozornica na kojoj se osmanska vlast stalno iznova osporava, iskušava i potvrđuje. Ahmed Hilmi koristi izraz „neposlušna plemena“ (*asi veya mütemerrid aşiretler*) da bi opisao zajednice koje žive na teritoriji koja formalno pripada Carstvu, ali faktički funkcionišu van njegove kontrole. Plemenske zajednice kao što su Piperi, Kuči, Drobnjaci, Vasojevići i Moračani pojavljuju se u hronici u različitim kontekstima – nekad kao saveznici, češće kao izdajnici, a najčešće kao prepreke uspostavljanju osmanske dominacije.

Hilmi detaljno opisuje kako su ta plemena često potpisivala „senede“ (obavezujuće zakletve o lojalnosti), da bi ih ubrzo prekršila. Ovakvi slučajevi predstavljeni su kao arhetipski primjeri nevjerstva i nestalnosti. S druge strane, autor ponekad ukazuje i na realne razloge te nestabilnosti – udaljenost od administrativnih središta, sporost komunikacije i nedostatak stalne vojne prisutnosti.

¹⁵ Isto, 6.

U jednom dijelu rukopisa Hilmi iznosi izrazito oštar i generalizovan sud o Crnogorcima i stanovništvu hercegovačkog zaleđa. Polazeći od pretpostavke o njihovoj „urođenoj sklonosti ka zločinu“, on opisuje kako su se ne samo Crnogorci, već i stanovnici Banjana, Grahova, Pive i Drobnojaka, priključili nasilnim pohodima protiv osmanskih krajišta, pljačkajući imovinu muslimanskog stanovništva, ubijajući usamljene pojedince i spaljujući sela:

...Karadağlıların merkûz tıynet-i şekavetleri olduđu üzre memâlik-i mahrûse-i saltanat-ı seniyyeye pâ-y-endâze-i şekâvete ibtidâr ile Hersek tarafından Banan ve Grahova ve Piva ve Drobnağ nâhiyeleri ahâlisi dahî onlar ile hem-meşreb ve mezheb oldukları cihetle dağlılara iltihâk ederek memâlik-i Devlet-i ‘aliyye ahâlisinin emvâl ve eşyâ ve devâbb ve mevâşîlerini rast getirdikleri yerlerde gasb ve yağma ve yalnız buldukları ahâlî-i islâmiyyeyi katl u i‘dâm ve kenar yerlerde bulunan kurâyı ihrâk bi’n-nâr etmek gibi mezâlim ve ta’diyâta ictisâr etmeleri..¹⁶

Prevod:

„Budući da je kod Crnogoraca ukorijenjena urođena sklonost ka zločinu, oni su, započevši sa širenjem nasilja prema zaštićenim oblastima Uzvišene carevine, privukli i stanovnike nahija Banjani, Grahovo, Piva i Drobnjaci sa hercegovačke strane, koji su im bili slični po naravi i vjeri. Ovi gorštaci su im se pridružili i počeli, po mjestima gdje god bi naišli, da otimaju i pljačkaju imovinu, stvari, konje i stoku muslimanskog stanovništva Uzvišene države, da ubijaju usamljene muslimane, te da pale i spaljuju sela po pograničnim predjelima.“

U ovom fragmentu izostaje bilo kakva nijansiranost – svi akteri se prikazuju kao gorštaci povezani vjerom i „naravi“, koji predstavljaju prijetnju ne samo teritorijalnom, već i moralnom integritetu Carstva. Hilmi tako ne problematizuje uzroke njihove pobune, već nasilje predstavlja kao posljedicu njihove suštine. Umjesto da ispituje lojalnost kao promjenjivu kategoriju, on lojalnost negira unaprijed, poistovjećujući pripadnost određenoj zajednici s inherentnom sklonošću ka nevjerstvu i nasilju. Ovakva slika perifernih krajeva odražava duboku sumnju osmanske vlasti prema sposobnosti tih društava da se uključe u centralizovani sistem kontrole i poretka.

Posebnu pažnju Hilmi poklanja stanovnicima Stare Crne Gore, prikazujući ih kao kolektiv sa čvrstom unutrašnjom hijerarhijom i odlučnom voljom za odbranu svog načina života. Time se narativ granične kontrole stalno suočava s narativom autonomije. U tom prostoru između dvije volje – imperijalne i plemenske – rađa se dinamika koju Hilmi jeva hronika pokušava da uhvati i racionalizuje. Granica u Hilmi jevom djelu nije linija, već prostor

¹⁶ Isto, 10, 11.

konflikta, pregovaranja i nesigurnosti – a sam tekst služi kao pokušaj da se ta nestabilnost pretoči u koherentan državni narativ.

Tematska analiza kroz odabrane fragmente

Rukopis Ergirili Ahmed Hilmi efendije daleko prevazilazi okvire obične ratne hronike. Umjesto puke deskripcije vojnih pohoda, autor nudi diskursivnu matricu u kojoj se prostor Crne Gore i njen narod oblikuju kao simbol „drugosti“ u odnosu na osmanski poredak. Kroz pejzaž, vjeru, običaje, rodne uloge i društvene institucije, Hilmi gradi ideološki portret crnogorske stvarnosti, koju prikazuje kao kulturno devijantnu, vjerski nečistu i društveno nepravilnu. Analiza sljedećih fragmenata ima za cilj da izdvoji ključne tematske obrasce koji svjedoče o strategijama simboličke dominacije, političkog opravdanja i kulturnog razgraničenja u tekstu.

(1) Prikaz neprijatelja: dehumanizacija i spektakl

*Mezkûr kule üzerinde dâimâ beş on insan kellesi eksik olmaz.*¹⁷

Prevod:

„Na pomenutoj kuli nikada ne manjka pet do deset ljudskih glava.“

U ovom fragmentu, Ahmed Hilmi opisuje običaj Crnogoraca da izložene glave svojih neprijatelja postavljaju na kule, kao znak slave i upozorenja. Taj čin autor koristi da bi proizveo efekat kulturne zaprepaščenosti i moralnog gađenja, čime dodatno legitimizuje vojnu akciju. Neprijatelj se ne prikazuje kao vojna sila, već kao „drugi“ – opasan, neukroćen, gotovo paganski. Takav narativ proizvodi opravdanje za carsku intervenciju, ne samo vojnu već i civilizacijsku.

(2) Priroda kao odraz naravi – mit o kamenu i kulturna topografija

*...gûya Cenâb-ı Hak hîn-i hilkat-ı âlemde dünyanın her tarafına birer mikdâr dökmek üzere bir çuvala taş doldurarak küre-i zemînin etrâfında dolaştırır iken Karadağ mevki'inin üzerine geldikde çuvalın dibi delinerek pek çok taş dökülmüş ve işte bu vechile dünyanın mahsûldâr ve nebâtlik olan yerleri taşsız kalarak onların hisseleri kâmilten Karadağ'a isâbet eylemiştir.*¹⁸

Prevod:

„Navodno je, kada je Svevišnji Bog u času stvaranja svijeta nosio džak pun kamenja da ih po Zemlji razaspe, pa je kružeći oko zemaljske kugle stigao nad prostor Crne Gore, gdje se dno džaka probilo i mnoštvo kame-

¹⁷ Isto, 5.

¹⁸ Isto, 3.

nja se prosulo upravo tamo. I tako su druga područja na svijetu, koja su plodna i pogodna za rast biljaka, ostala bez kamenja, jer je sav njihov dio pripao Crnoj Gori.“

Ovaj fragment sadrži narativnu anegdotu – legendu – koja funkcioniše kao etiološki mit: daje nadrealno objašnjenje za fizičku karakteristiku jednog geografskog prostora, ali mu istovremeno pripisuje moralnu i kulturnu vrijednost. Ahmed Hilmi, pozivajući se na „narodno predanje“, koristi ironičan i alegorijski ton da bi opisao Crnu Goru kao mjesto koje je „presićeno kamenjem“, dakle surovo, negostoljubivo, nepristupačno – i kao takvo, simbolički suprotstavljeno „plodnim i korisnim“ djelovima svijeta. No ova metafora ne ostaje u domenu geografije. Kamen postaje oznaka za tvrdokornost, neplodnost, otpor i neukrotivost – osobine koje će Hilmi dosljedno pripisivati i crnogorskom stanovništvu. U tom smislu, fizički pejzaž se čita kao produžetak naravi stanovnika: on ne rađa plodove jer ni ljudi, figurativno, ne rađaju poslušnost, napredak, ni red. Ova metafora pripada širem okviru osmanske geografije, gdje prostor koji se otima centralnoj vlasti mora biti simbolički degradiran i fizički „osakaćen“. U pozadini se, naravno, očitava i poruka o božanskoj raspodjeli resursa i reda, gdje je Crna Gora prikazana kao izuzevak – rezultat „greške“ ili „nesreće“ u božanskom planu, što dalje legitimizuje ideju o njoj potrebi za nadzorom i civilizacijom od strane osmanske vlasti.

(3) Žena kao simbol civilizacijske hijerarhije

...*Ve erkekleri gâyet kiskanç olup ednâ mertebe ırzına rahne îrâs edenlerin katliyle iktîfâ etmedikleri halde bî-çâre karılara esîr mu'âmelesi ederek ol vechile umûr-ı şâkkada istihdâm ettikden başka şân-ı racûliyyete fevka'l-hadd ta'zîm ve tevkîr etmek üzere icbâr eylerler. Şöyle ki bir karı sâhib ve mâliki makâmında olan kocasının kemâl-i tezelliül ile elini öpmekçe yanına yaklaşamaz ve kâffe-i ahâlî en ziyâde zalâm-ı cehl ve nâdânîde olub içlerinde okur yazar adem nadir bulunur. Karılar ise cümleden ziyâde hissedâr-ı cehâlet olarak behâyim gibi yaşarlar.*¹⁹

Prevod:

„Njihovi muškarcu su izuzetno ljubomorni i ne zadovoljavaju se čak ni ubistvom u slučajevima i najmanjeg narušavanja časti. Jadne žene tretiraju kao ropkinje – osim što ih prisiljavaju da obavljaju najteže fizičke poslove, prisiljavaju ih i da muškarcima, koji se smatraju njihovim gospodarima i vlasnicima, ukazuju pretjerano poštovanje i pokornost. Tako, žena ne smije prići mužu dok mu sa krajnjim poniženjem ne poljubi ruku. Cijelo stanovništvo je u dubokom mraku neznanja i nepismenosti, a među njima se jedva

¹⁹ Isto, 3, 4.

može naći neko ko zna čitati i pisati. Žene su, pak, najviše pogođene neznanjem i žive poput stoke.“

U ovom fragmentu Ahmed Hilmi koristi rodnu sliku kao ključni ideološki instrument u konstrukciji slike neprijatelja. Žena nije samo potlačeni subjekt unutar opisanog društva – ona je simbol njegove zaostalosti i moralne deformacije. Upotreba izraza poput *“esîr mu‘âmelesi”* (ropsko postupanje) i *“behâyim gibi yaşarlar”* (žive poput stoke) služi ne samo da prikaže mizoginiju, već i da cijelu zajednicu Crnogoraca diskvalifikuje kao necivilizovanu i okrutnu. Kult muškarca, opisan kroz *“fevka ‘l-hadd ta ‘zîm”* (pretjerano veličanje muževnosti), prikazan je kao groteskna devijacija društvenih odnosa. Muškarac postaje figura apsolutne kontrole, dok žena, lišena dostojanstva i obrazovanja, živi kao funkcionalno biće bez ikakvih prava. Ovdje se ljubomora i nasilna kontrola preklapaju s ideološkom porukom – pokazati da Crnogorci nisu samo politički neposlušni, već i kulturno i etički inferiorni. U pozadini stoji i implicitna slika Osmanskog carstva kao nosioca pravnog, moralnog i religijskog poretka u kojem žena, iako neravnopravna, ipak nije toliko ponižena. Tako se kroz prikaz „tuđeg varvarstva“ reafirmišu sopstveni civilizacijski legitimitet.

(4) Religija kao indikator civilizacijskog ranga

*Karadağlıların ne mezhebde oldukları hakikati üzre ta ‘yîn olunamaz. Eğer ki Rum mezhebine yakın görünürler ise de çünkü kendileri nîm vahşi bir tâ‘ife olduklarından diyânetçe dahî ancak nîm Hristiyanırlar. Mezhepleri bir takım i‘tikâdât-ı bâtila ile mâlî olub ezcümle cebelin sâhib ve hâmisî olmak üzre Vila isminde bir yeri tevehhüm ve ekserî ibâdât-ı münâcâtlarında onu yâd ve tezkâr ederler.*²⁰

Prevod:

„Prava vjerska pripadnost Crnogoraca ne može se sa sigurnošću utvrditi. Iako djeluju kao da su bliski grčkom (pravoslavnom) vjerovanju, budući da su napola divlje pleme, ni po vjeri nijesu potpuno hrišćani. Njihova vjera je prožeta raznim praznovjerjima i pogrešnim ubjeđenjima; između ostalog, umišljaju da postoji jedno biće po imenu Vila, za koje vjeruju da je gospodar i zaštitnik planine, te se u većini svojih molitvi i zaziva njoj obraćaju.“

U ovom odlomku autor ne iznosi samo religijske činjenice, već kroz njih projektuje ideološku hijerarhiju između Osmanskog carstva i njegovih neprijatelja. Religijska pripadnost Crnogoraca dovodi se u pitanje – ne u smislu konfuzije oko denominacije, već u smislu osporavanja njihove potpune pripadnosti hrišćanstvu. Time autor ne napada samo vjeru protivnika, već i njihovu duhovnu validnost i ljudsku potpunost. Karakterizacija Crnogora-

²⁰ Isto, 4.

ca kao „*nîm vahşi*” (napola divlji) direktno se prepliće sa tvrdnjom da su i „*nîm Hristiyan*” (napola hrišćani), čime se izjednačavaju stepen „divljaštva” i stepen duhovne zaostalosti. Posebno je upečatljivo navođenje praznovjernih elemenata – vjerovanje u „Vilu” kao zaštitnicu planine – koje autor koristi da bi delegitimisao vjerske prakse i prikazao ih kao paganske i smiješne. Vila, mitološki entitet, suprotstavlja se Božijem jedinstvu i redu, pa tako postaje simbol „izopačenog” vjerovanja.

(5) Magijsko-religijski ritual u službi vojne politike

Ol vakit Taşlıca'da bulunan bir zât husûsât-ı sâbıkayı rivâyet ettiği gibi bundan a'ceb bir tavr-ı garîbini daha şu vechile îfâde etmiştir ki Paşayı mûmâ ileyh Taşlıca'ya geldiğini müte'âkip orada bulunan hocaları ve taburda okumak bilenlerden yetmiş kişi bir gece ahşamdan sonra bir odaya doldurup ve her birisine biner aded fasulye verip fasulye adedince her bir adam birer ihlâs-ı şerîf okumak üzere tenbîh eylemiş ve ol vechile cem'iyyet-i mezkûre edâ-yı hizmet etmiş ise de bunun sebebi ne olduğunu kimse anlayamadığından ve nâkil-i havâdis dahî mezkûr fasulye cem'iyyetinde bulunduğundan keyfiyeti orada bulunan Taşlıca Müdürü Emin Efendi'den istiknâh eyledikde kahr u tenkîl-i eşkiyâ için okunmuş olduğunu söylemiştir.²¹

Prevod:

„U to vrijeme, jedan čovjek koji se nalazio u Pljevljima, osim što je prenosio prethodno pomenute događaje, ispričao je i jedan još čudniji i neobičniji slučaj, i to na sljedeći način: čim je pomenuti paša stigao u Pljevlja, okupio je sve hodže koji su se tu nalazili, kao i sedamdesetoro ljudi iz tabora koji su znali da čitaju, te ih jedne noći, nakon akšama, sve smjestio u jednu sobu. Svakom od njih dao je po hiljadu zrna pasulja, s naredbom da za svako zrno pročitaju po jedno sure Ihlas-i šerifa²². Ta okupljena grupa je tako izvršila zadatak službu, ali niko nije mogao da shvati pravi razlog tog čina. Pošto je i sam prenosilac vijesti bio prisutan u toj „pasulj-proučavačkoj” grupi, pitao je tadašnjeg upravitelja Pljevalja, Emin efendiju, o čemu se radi, a ovaj mu je odgovorio da je to učinjeno s ciljem da se zlikovci (odmetnici) slome i kazne.“

Ovaj neobični i gotovo anegdotski fragment otkriva slojevit odnos između vjere, politike i magijskog mišljenja unutar osmanskog vojno-upravnog aparata. Prikazana scena – grupno učenje *Ihlas-i šerifa* nad hiljadama zrna pasulja – kombinuje duhovni ritual s numeričkom preciznošću, stvarajući čin koji je istovremeno ezoteričan i administrativno organizovan. Takvo

²¹ *Isto*, 13.

²² El-Ihlas (arap. الإخلاص سورة - Iskrenost), poznata i kao Et-Tevhid (arap. التوحيد سورة - Jednoboštvo), jeste 112. sura u Kur'anu. Ona je kratka deklaracija tevhida (apsolutne Božje jednoće) i sastoji se od 4 ajeta.

ponašanje pripisano paši sugeriše vjerovanje u simboličku snagu kolektivne molitve, odnosno u mogućnost da se nevidljivim sredstvima (molitvom, brojkama, redom) utiče na vojni ishod ili stanje na terenu. Zanimljivo je da ni učesnici, a ni savremenici ne razumiju svrhu čina, što implicira da autor hronike ironijski prikazuje neracionalne metode u administrativnom djelovanju. Sama činjenica da pasulj – obična i banalna namirnica – postaje fizički medij molitve, dodatno potcrtava neobičnost rituala i moguće dovođenje u pitanje njegove efikasnosti ili smisla. Izjava lokalnog upravnika da je cilj bio „*kahr u tenkil-i eşkiyâ*“ (slamanje i kažnjavanje odmetnika) ne daje racionalno objašnjenje, već dodatno osnažuje utisak o magijskoj zamjeni vojne strategije ritualom. Time ovaj događaj postaje kritika praznovjerja unutar samog osmanskog aparata, ali i jasan prikaz kako se duhovni autoritet i birokratska moć ponekad prepliću na nepredvidive načine.

Ovaj odlomak je stoga dragocjen ne samo zbog slikovitosti, već i zbog uvida u mentalitet epohe, u kojoj je granica između religijskog rituala i političke odluke često bila nejasna, a vjera korišćena kao sredstvo kontrole i moralne ofanzive, pa i u najbizarnijim formama.

Zaključno, analizirani fragmenti ukazuju na to da Ahmed Hilmi svoju hroniku koristi kao sredstvo konceptualnog mapiranja granice – ne samo teritorijalne, već i civilizacijske. Crna Gora se u njegovom prikazu pojavljuje kao prostor neuređenosti, nasilja, praznovjerja i duhovne devijacije. Istovremeno, osmanski poredak projektuje se kao nosilac racionalnosti, zakona i uzvišenih vrijednosti, pa hronika postaje više od vojnog izvještaja – ona je alat za ideološko osvajanje kroz diskurs. Hilmi jev tekst otkriva kako imperija doživljava i konstruiše svoju unutrašnju periferiju: kao prijetnju koju je potrebno opisati, objasniti i simbolički pokoriti.

Zaključak

Hronika Ergirili Ahmed Hilmi efendije je vrijedan i dosad neiskorišćen izvor za istoriju osmansko-crnogorskih odnosa u drugoj polovini 19. vijeka. Iako djelo formalno pripada žanru vojnog izvještaja, njegova sadržinska širina i stilska razućenost ukazuju na autorovu težnju da, osim pukog bilježenja ratnih zbivanja, pruži i tumačenje šire pogranične stvarnosti. U tom smislu, Hilmi jev tekst nadilazi granice službene dokumentacije i zadobija karakter političke i kulturne hronike. Uvidom u unutrašnji život osmanske vojske, percepcije neprijatelja i narrative o vlastitom porazu i neuspjehu, Hilmi otvara prostor za čitanje izvještaja ne samo kao faktografskog, već i narativnog i ideološkog artefakta. Posebno dragocjeni su njegovi opisi crnogorskog društva, sudstva i običajnog poretka, koji iz osmanske perspektive djeluju istovremeno strano i funkcionalno. Objavljivanje i interpretacija ovog

rukopisa značajno doprinose osmanskoj historiografiji prostora današnje Crne Gore, otvarajući mogućnosti za nova poređenja, mikroistorijske pristupe i interdisciplinarna tumačenja imperijalnog pogleda na „periferiju“. Ahmed Hilmi efendija, iako marginalna figura u osmanskoj birokratiji, ostavio je rukopis koji svjedoči o granicama jedne moći, ali i o sposobnosti teksta da preživi sistem koji ga je proizveo.

Admir ADROVIĆ

ERGIRILI AHMED HILMI EFENDI AND HIS CHRONICLE OF THE OTTOMAN-MONTENEGRIN WARS 1851–1863

Summary

The chronicle written by Ergirili Ahmed Hilmi Efendi is a valuable and previously unstudied source for the history of Ottoman-Montenegrin relations in the mid-19th century. Although formally structured as a military report, the manuscript offers a much broader perspective, blending descriptive, interpretative, and ideological elements. Hilmi's account documents not only the campaigns and operations along the Ottoman-Montenegrin frontier but also provides detailed observations on local governance, customary justice, and the cultural distinctiveness of Montenegrin society. His narrative moves beyond simple administrative reporting, positioning itself as a hybrid chronicle that reflects both the internal dynamics of the Ottoman military and the empire's ideological response to resistance on its periphery. The present study introduces and analyzes selected passages from this manuscript, offering insight into how empire, identity, and authority were constructed and contested in a volatile border zone. Publishing and contextualizing this text contributes significantly to Ottoman historiography in the Western Balkans and opens new directions for comparative, microhistorical, and interdisciplinary approaches to imperial narrative production.

LITERATURA

- Boynukalın Mehmet, „Senet“, TDV İslâm Ansiklopedisi, tom 36, Istanbul, 2009.
Çayır Kamil, Karadağ meselesi (1851–1863), neobjavljena master teza, Istanbul, 2014.
Ergirili Ahmed Hilmi Efendi, Tarihçe-i Muharebat-ı Osmaniye ve Karadağıyye 1268–1279

Erünsal İsmail E., “Âtîf Efendi Kutuphanesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, tom 4, İstanbul, 1991.

Shaw Stanford J. – Shaw Ezel Kural, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, vol. II, Cambridge, 1977.

Süreyya Mehmed, Sicill-i Osmânî, prir. Nuri Akbayar, 4 toma, İstanbul, 1996.